

Pastabos pačiam sau

(Ne)atsisveikinimas

Visada ateina diena, kai pasakai „labas“. O paskui ateina diena, kai pasakai „sudie“. Metas ir man atsisveikinti su „Draugo“ kultūros priedu, kuri stropiai redagavau beveik porą metų. Redagavau, kaip mokėjau, tad – pagal senovės romėnus – galima pasakyti: padariau, ką galėjau, kiti tepadaro geriau. Ir tikiu, kad padarys geriau už mane dvigubai jaunesnė, gabesnė, energingesnė rašytoja Renata Šerelytė. Aš visada didžiuojuosi savo mokiniiais.

Per ilgą redaktoriavimo laikotarpį sutikau ir išlydėjau į kūrybinį gyvenimą jų ne vieną dešimtį. Man smagu, kai mokinys visokeriopa pralenkia mokytoją.

Darbas, mano supratimu, dažno žmogaus gyvenime yra paguoda – varge, sielvarte, ligoje, net džiaugsmo proveržyje. O kūrybinis darbas yra tikra Dievo dovana. Kūrybinis darbas yra bene sunkiausias iš visų darbų, nes verčia žmogų įtemptai mąstyti. Įtempti visas smegenų ir širdies skaidulas, kad tas mąstymas nebūtų banalus, bet nebūtų ir pernelyg sudėtingas. Kad atlieptų kito žmogaus mintis, emocijas, norus ir troškimus, ilgesį ir svajones. Tad tik darbą dirbantysis, pasitelkdamas valią, nuverčia kalnus, kurie, rodės, bus neįveikiami, nueina kelią, kuris – tareis – bus neišbrendamas.

„Draugui“ artėja šimtamečio jubiliejaus data. Mano itin nuoširdus pasveikinimas šiam senoliui su jauna širdimi. Aš noriu būti „Draugo“ draugu. Per tuos metus, tarnaudama jam, sutikau draugų, kurių nė karto nemačiau gyvenime, kaip, tarkim, Stasį Goštautą. Tokie žmonės palieka pėdsaką širdyje. Noriu likti draugu tų, kurie rašė Priedui, kurie nepyko už jų rašinių redagavimą, kurie vedė reikiama kryptimi, kaip Marija Remienė (pavydžiu jos dvasios ir rankos tvirtumo, fantastiško darbštumo), kurie sąžiningai ir draugiškai persiuntė tekstus, kaip vyr. redaktorė Dalia Cidzikaitė. Ir net tiems esu dėkinga, kurie barė – ne iš piktumo, o todėl, kad jiems atrodė kitaip...

Neatsisveikinu su „Draugu“. Tikiuosi su skaitytojais kartkartėmis pasimatyti „Priedo“ puslapiuose. Perduodu Renatai visą šiuo metu turimą „Priedo“ laiškų ir straipsnių archyvą, kad, atidžiai susipažinusi, nuspręstų, kas tinkama spausdinti, o kas dar galėtų ir palaukti... Redaktorės Renatos Šerelytės el. pašto adresą bus toje pačioje vietoje, kaip buvo maniškis: pirmo puslapio apačioje greta Jono Kuprio. Jos el. paštas: rainbow.vilnius@gmail.com

Atskirą padėką ir bičiuliškumo jausmą skiriu Jonui Kupriui, su kuriuo, drauge pasitardami, stengėmės, kad „Draugo“ kultūrinis priedas būtų gražus, savitas ir ... išskirtinis. Labas ir sudie.

Aldona Žemaitytė

Aldona Žemaitytė. Bežadžiai Vilniaus varpai.

Kai skaitų Velykų vidurdienį stovi ant Užupio kalvos, žemai, už Vilnelės, regi susispietusius Bernardinus ir Šv. Oną, o toliau kyšo Šv. Jono didysis bokštas. Kairiau – Algirdo baltosios cerkvės kupolai, dešiniau, tolyje, – vos įžiūrima Arkikatedros varpinė. Apačioje – Vilnelė sau pritardama tyliai čiurlena, anot mūsų didžiojo poeto. Pavasario žaluma droviai savo nuogumą dangsto Bernardinų sodas. Atrodo, jog esi stebuklingiausioje pasaulio vietoje, kuri skendi tylos, saulėtos ramybės ir visuotinio džiaugsmo palaimoje. Ir staiga: suskamba Arkikatedros bazilikos varpai ir jų aidas pasklinda po visą slėnį. Per senamiestį nuvilnija įspūdingai graži jų melodija. Apima pasididžiavimas: taip skamba tik Vilniaus varpai ir jų skambėjimas yra vienintelis toks pasaulyje. Jam neprilygsta nei Romos, nei Florencijos, nei Vienos, nei Frankfurto ar kurios kitos didingos katedros varpų muzika.

Bet Vilniuje yra keliasdešimt bažnyčių. Įtempti ausį: o kur kitų skambėjimas tą šventą Velykų sekmadienį? Tyla. Mat, Vilniaus bažnyčių varpai vis dar bežadžiai. Varpinės tuščios arba jų varpų šerdys išplėštos. Anais, baisiais, chruščiovinio ateizmo laikais. Kaip nutilo, taip iki šiol ir tyli bežadžiai varpai. Bet tikiu: ateis ta diena, kai visuose Vilniaus miesto kraštuose pagaliau jie prabil. Kaip vientisas Pergalės varpas.

A.Ž.

Kitame numeryje:

- Motina – malonės pilnoji.
- Eduardui Cinzui – 85.
- Nomedą Lukoševičienė. Pokalbis su rež. P. Budraičiu.

Redaguoja Aldona Žemaitytė aldaze@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Aldona Žemaitytė. (Ne)atsisveikinimas.
- 2-as psl. Česlovas Grincevičius. Vaidmainis. Andrius Pagirys. Lietuva myli savo šviesuolius.
- 3-as psl. Vytautas Balčiūnas. Kelrodžiai vilties angelai Anykščių šventovėje.
- 4-as psl. Gražina Mareckaitė. Metų laikai.
- 6-as psl. Liuda Žiaugrienė. Romas Šležas Amerikos kinematografe.
- 7-as psl. Vytautas Visockas. Medaus ir kraujo skonis.
- 8-as psl. Pranas Visvydas. Apsieita ir be valdovų portretų.

Spausdiname buvusio „Draugo“ bendradarbio, vieno iš kultūrinio priedo redaktorių, bibliografo, šviesios atminties rašytojo Č. Grincevičiaus novelę iš, anot K. Bradūno, mozaikinio romano „Geroji vasara“, išleisto 1970 m. Čikagoje. Tas „romanas“ sudarytas iš trisdešimties tarpusavy susijusių novelių, kurias jungia veiksmo vieta – nedidelis prieškario Lietuvos miestelis – ir pagrindinis herojus, tėviškėje atostogaujantis studentas Andrius. Puikus literatūrinis rašytojo skonis, lengvas, humoru atmieštas stilius, grakštus sakinyš šį kūrinį daro ir šiandien nesenstančiu išeivijos literatūrinio palikimo paminklu. Švenčiant „Draugo“ šimtmetį, verta dar kartą sugrįžti prie Č. Grincevičiaus literatūros.

Česlovas Grincevičius

Veidmainis

– Ši rytą laidos Matą Goglį iš Preikapių kaimo. Reikės eiti į bažnyčią ir kapines. Truputį kaip ir giminė: mano dėdės Ragužos žmonos sesuo nutekėjo už Goglio broliavaikio, – kalbėjo Veronika.

– Kurgi ne: gal dar kartu ir alų raugino, tai visai susigiminiavo, – pridėjo Mykolas.

Paskui sužinojo Andrius visą liūdną Goglio šeimos istoriją, kad jo sūnus Jeronimas buvo laikomas pačiu blogiausiu vaiku visoj parapijoje, kad seną tėvą laikęs uždarytą kamaroje; kai tas jau nekėlęs iš lovos, sūnus badu jį marinęs, laukęs jo mirties, kad gerieji kaimynai grasinę Jeronimą valdžios teismu. Net klebonas iš sakyklos piktai barėsis.

Netrukus lauko keleliu nuo pamiškės pasirodė eilė vežimų. Pirmame jų baltavo karstas. Šalia jo sėdėjo Jeronimas. Iš tikrųjų ne sėdėjo, bet keistai, juokingai buvo prie jo prilipęs, ilgom, plačiom rankom, kaip vėjinio malūno sparnais, apglėbęs, apkabinęs karstą. Vadinas, žmonės, žiūrėkit, kaip aš mylėjau tėvą, kaip sunkiai su juo skiriuosi, o jūs, begėdžiai, kad jus kur šunys sudraskytų, apie mane visokius gaudus leidžiate.

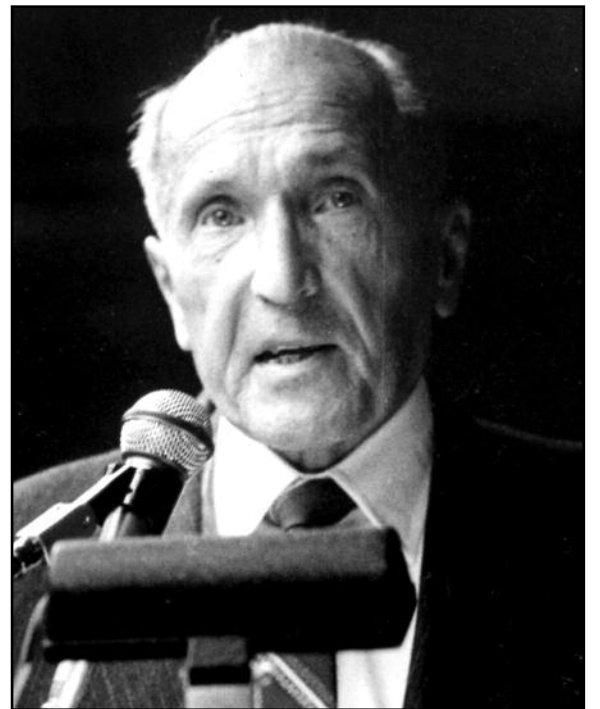
Antrame vežime sėdėjo rinktiniai Preikapio vyrai, giesmininkai. Vienas jų laikė atverstą kantičką ar maldaknygę ir pirmu balsu traukė, o kiti storu balsu įstodavo kiek vėliau: „Šventas Ambraziejau...” Kai ta jų sutartinė, pusė posmo, nutilda-

vo laukuose, tada gerokai nutolusiame, atsilikusiame vežime jiems atsakydavo moterų giesmininkių būrys: „Melskis už mus...”

Rytas buvo tylus, be vėjo, tai moterų balsai nuskambėdavo, nuaidėdavo kur kas toliau, iki pat Galūlaukio krūmų. Tada po kelių atsikvėpimų, kaip po sunkaus kėlimo, tie patys vyrai įsismaginavo tolimesniam litanijos punktui: „Šventas Augustinai...”

Tie, kurie buvo paskui bažnyčioje, prunkstė, negalėjo susilaikyti nesijuokę, nors ir šventoj vietoj, kaip Jeronimas garsiai dūsavo, vaitojo, rankomis skeryčiojo, lyg prieš savo paties mirtį. O kapinėse, tai tiesiog komedijos dėjos: kai karstą įleido į duobę ir pradėjo pilti žemes, tai Jeronimas, kaip pjaunamas ožys, pradėjo rėkti, staugti, draskytis. „Laikykit mane, ba gyvas šoksiu į duobę. Tegul ir mane kartu užkasa. Be mylimo tėvuko nebėra man daugiau gyvenimo. Sakau, kad laikykit mane!”

Keli vyrai susikabinę Goglį, kaip laukini arkli, visa jėga laikė, stūmė toliau nuo duobės, nuo prapulties, o jam tos komedijos labai patiko, dar labiau draskėsi ir rėkė, nors nei jokios ašaros nebuvo akyse. Tada kunigėlis Zakaryza, pats visokių pokštų ir juokų mėgėjas, visai ramiai, šaltai, lyg ropę kramtydamas, ir sako: „Ko jūs, vyrai, tam geram sūnui neleidžiate kartu su tėvu numirti? Atstokite nuo jo, paleiskit, juk ne mažas vaikas, pil-

Česlovas Grincevičiaus.

Jono Kuprio nuotr.

nametis vyras, gaspadorius, tai ir žino ką daro.”

Vyrai paklausė. Tada tas Jeronimas, kad ir nelabai norėdamas, turėjo į duobę įvirsti. Čia vėl prigulė prie karsto, apsikabino, kaip voras apsivyniojo. Duobkasiai sustojo ir laukė, nežinojo, ką toliau daryti. Tada vėl kunigėlis: „Jeigu žmogus nori būti kartu palaidotas, tai pilkite žemę ir toliau.” Vyrai vis tiek dar nežinojo, delsė, žvalgėsi. Tada pats kunigėlis paėmė kastuvą ir gerokai užkabinęs smėlio tyčia užpylė Jeronimui ant galvos. Kažkas ir rimtai nuleido kelis kastuvus žemės. „Ar pasiutot! Žmonės būkit. Pilnos ir akys smėlio, ne tik plaukai. Nieko nematau.” Užsimerkęs, trindamas akis, visom keturiom šiaip ne taip išsikrapštė iš duobės.

Dar ilgai trynė akis, murmėjo, pyko Jeronimas. O kai jau pasirodė tikros ašaros nuo smėlio ir galėjo žiūrėti, negalėdamas tverti žmonių ir jų juoko, kažkur nulindo už krūmų ir daugiau nepasirodė.

Giesmininkai šiaip taip apvaldė kvailą juoką ir galėjo užtraukti tradicinį „Viešpaties angelas...” □

Lietuva myli savo šviesuolius

ANDRIUS PAGIRYS

Šviesuolis šį kartą – Bostone gyvenęs kompozitorius, pedagogas, pianistas, choro dirigentas **Julius Gaidelis** (1909–1983). Tėvynėje plačiai paminėjome iškilią datą – jo gimimo šimtmetį. „Drauge” jau rašėme, kad pirmoji renginių ciklo kregždė „atskrido” vasario pradžioje – tai Muzikos ir teatro akademijos salėje pagarsinta ir pristatyta muzikologės dr. Danos Palionytės knyga „Julius Gaidelis – namų ilgesio dainius”. Už šią knygą autorė pelnė muzikologės Onos Narbutienės premiją.

Balandžio saulutei šviečiant tų kregždžių atlėkė ir daugiau. Kompozitoriaus gimtadienį (balandžio 5 d.) pradėjome švęsti anksčiau: balandžio 3-iosios vidudieny per Lietuvos radiją buvo transliuojamas dviejų muzikologų – Jūratės Katinaitės ir D. Palionytės – pokalbis apie J. Gaidelio kūrybą, muzikinę veiklą, jo asmenį, o vakare restauruotoje Kauno filharmonijos salėje įvyko iškilmingas jubiliejinis koncertas. Po įžangos žodžio (D. Palionytės) pirmoje koncerto dalyje girdėjome J. Gaidelio Penktąją simfoniją, parašytą 1957 m., bet iki šiol dar neskambėjusią ir nė kiek „nepasenusią”. Ši partitūra – tai kompaktiškas trijų dalių ciklas, kupinas ekspresijos ir širdį veriančios nostalgijos. Kauno miesto simfoninis orkestras, vedamas jau- no, talentingo dirigento Jono Janulevičiaus, įtaigiai atskleidė skambesio ir formos grožį, atskirų balsų linijų spalvingą darną.

Antroje dalyje karaliavo J. Gaidelio chorinė muzika. Kauno Valstybinis choras, diriguojamas profesorius Petro Bingelio, atliko dainas „Malda už Tėvynę”, „Benamio malda”, „Tėviškės vakarai” ir keletą kitų chorinių miniatiūrų. Vėliau su dideliu įsijautimu ir vidine jėga praskambėjo ryškiausi fragmentai iš kantatos „Partizanų motina” (pagal J. Aisčio poetinį tekstą). Salės skliautus pripildė tragiškų praeities įvykių skausmas, nutvieskė ryžtas nepasiduoti ir viltingos ateities nuojauta. Puiki interpretacija dar kartą paliudijo kompozitoriaus profesinę brandą ir ištikimybę nacionalinei tradicijai.

Balandžio 7 dieną J. Gaidelio 100-tis buvo paminėtas Vilniuje, Teatro, muzikos ir kino muziejaus prieglobstyje: čia įvyko muzikinė popietė, surengta informatyvi, muzikologės Alės Gutauskienės sumaniai išdėstyta parodėlė. Šis jaukus renginys atskleidė kamerinę kompozitoriaus talento pusę. Iš pradžių Dana Palionytė, knygos apie J. Gaidelį autorė, susirinkusiems trumpai papasakojo apie sukaktuvininko nuveiktus darbus ir pademonstravo nedidelį video fragmentą, nufilmuotą mėgėjiška fotokamera 1979 m pavasarį, kuomet Bostone buvo švenčiamas J. Gaidelio septyniasdešimtmetis. Išvydome „gyvą” kompozitorių, diriguojantį chorui, vėliau jo sveikinimo ceremoniją ir švelniai besišypsantį Maestro. Tuos vaizdus lydėjo muzika: smuikininkas profesorius Petras Kunas, akompanuojant Giedrei Gabnytei, pagrojo tris J. Gaidelio pjeses – „Be tėvynės”, „Lietuvišką šokį Nr. 1” ir nuostabiąją „Žibutę”. Paskui kalbėjo muzikologė dr. Audra Versekėnaitė. Jos prane-

šimo tema – „Dodekafonija J. Gaidelio kūryboje”. Prelegentė nusakė dodekafoninės kompozicinės technikos savitumus ir jos raiškos formas minimo autoriaus partitūrose. Iš įrašo išgirdome ir nuostabiai gražią šia technika parašyto J. Gaidelio Trio smuikui, klarnetui ir fagotui dalį. Buvo tikėtasi, kad į jubiliejinę iškilmes iš tolimosios Australijos atvyks kompozitoriaus sūnus Garsas Gaidelis. Popietėje buvo numatytas ir jo prisiminimų „pluoštelis”. Deja, svarbios priežastys sukludė kelionę ir pakoregavo popietės programą.

Muzikinę renginio dalį baigė švelniai skambus sopranas – solistė Aušra Liutkutė. Pritariant pianistei Renatai Milašiūtei, ji padainavo dvi J. Gaidelio dainas – „Meilės rytą” ir „Lankoj” – bei Danos ariją „Gėlių žiedai” iš operos „Dana” (libretas S. Santvaro).

Popietės „baigiamuosius akordus” nepaprastai pagyvino jubilato kraštietė Danutė Paulavičiūtė-Mačiulienė, vaikystėje iš savo tėvų daug girdėjusi apie Gaidelius. Ji taip įtaigiai kalbėjo apie muziko gimtines, Švenčionių apskrities Grigiškės kaimo, gamtos grožį, apie pavasariais ten skardenusius lakštingalų chorus, jog ne vienas klausytojų pasijuto ten ir esąs... Optimistiškai nuteikė ir smuikininko P. Kuncos patikinimas, kad lietuvių atlikėjai ir toliau nepamirš J. Gaidelio kūrybos.

Balandžio 22 d. aptartą sukaktuvinį ciklą dar papildė Lietuvos Muzikos ir teatro akademijos mišraus choro, vadovaujamo profesorius Povilo Gylio, renginys – J. Gaidelio chorinės muzikos antologija. □

Kelrodžiai vilties angelai Anykščių šventovėje

VYTAUTAS BALČIŪNAS

Kiekvieną kartą, įžengęs į Anykščių Šv. Mato evangelisto bažnyčią, suklūsti: kokie didingi, kokie beribiai žvaigždėtieji jos skliautai, kokie taurūs, kokie ramybe ir šviesia išmintim žvelgiantys šventovės angelai – kviečiantys, raminantys, nušviečiantys kelią, apgobiantys gerumu ir meile! Apie juos bažnyčios skulptūrose, vitražuose, bareljefuose, paveiksluose – šis pasakojimas.

Didžiojo altoriaus angelai.
Rasos Bražėnaitės nuotraukos

„Mes negalime būti vieniši pasaulyje“

Iš gausių dabarties knygų apie angelus aki-vaizdžiai išsiskirianti profesoriaus Peter Kreeft knyga „Angelai (ir demonai)“, šiemet pasirodžiusi ir lietuviškai, teigia, kad angelai „nėra meilūs, putlūs, draugingi. Jie nėra ‘abejingi’. Jie yra baisūs ir grėsmingi. Jie yra milžiniški. Jie – kariai. Angelai yra sargai, stovintys kryžkelėje, jungiančioje gyvenimą ir mirtį. Jie pasirodo, kai atsiduriame per plauką nuo chaoso arba katastrofos, Jie yra dvasios sargai didžiajame kosmoso džihade, dvasinėje Gėrio ir Blogio kovoje.“ Šventojo Sosto oficialųjį požiūrį apie angelus išsakanti P. Kreeft knyga teigia, kad tikrai esantys ir mūsų gyvenimo realybėje (ne tik mūsų mintyse, mituose, simboliuose, kultūroje, meno kūriniuose) dalyvaujantys angelai mums gyvybiškai būtini, nes „mes negalime būti vieniši pasaulyje“. Išmintingai knygoje pastebima, kad „dauguma šiuolaikinių žmonių, netikinčių Dievą, tiki angelus“.

Trimituojantys, kelią nušviečiantys angelai

Anykščių šventovės Didžiajame altoriuje dominuoja didelės ir mažos skulptūros, išdėstytos keturių pakopų segmentų nišose. Penkiolikos skulptūrų kompozicijos centre – Didžiojo Penktadienio nakties scena: Golgotos kalne Nukryžiuotasis Jėzus Nazarietis ir po kryžiumi jo Motina Marija ir Šv. Jonas. Už šių baisiosios kančios nakties skulptūrų regime nebūtyje sustingusį Žemės gaublį, o virš jo begalinę visatos erdvę, nusėtą žvaigždžių simboliais. Nukryžiovimo skulptūrinės kompozicijos šoninių, apatinių ir viršutinių segmentų nišose – Šventųjų ir Angelų skulptūros, kilnios, nuolankiosios Išganytojo mirties misterijos liudininkės. Didžiojo altoriaus viršuje – Šv. apaštalo evangelisto Mato su angeliuku skulptūra, įprasminanti Anykščių parapijos šventovės titulą, o virš jos aukščiausiai iškilusio bokštelio nišoje – vos įžiūrima Šv. karalaičio Kazimiero skulptūrėlė. Ypač ryškios, didingos šventovėje angelų skulptūros: du aukštai iškeltais sparnais angelai su rankose laikomais žibintais vainikuoja Didžiojo altoriaus centrinio tarpsnio šonines kolonas, du mažesni angelai su žvakidėmis rankose stovi ant kolonų šalia altoriaus sienų, dar du angelus su aukštai iškeltais trimitais regime prie vargonų. Šios trys angelų grupės labiausiai sukilnina bazilikinę šventovės erdvę, kurioje dominuoja kolonados, primenančios Antano Baranausko apdainuotas senojo Anykščių šilo išlakias pušis, ir bažnyčios aukštųjų skliautų dangiškas žvaigždynų dekoras. Baltosios angelų skulptūros, išdėstytos Anykščių šventovės aukštutinėje erdvėje, sukuria ypatingą vilties atmosferą. Tai bibliniai pasaulio pradžios angelai, kurie buvo sukurti visatos laiko priešaušryje ir kurie giedojo, kai Dievas kūrė pasaulį. Jie saugojo žmones, nušviesdami jiems kelią, ir švies jiems, kol ateis laikų pabaiga. Jie, anot P. Kreeft, „pažino ir todėl myli Dievą, vienas kitą ir mus.“ Šimtmetį Anykščių šventovėje trimituojantys, kelią nušviečiantys angelai yra ne tik rimties, bet ir begalinio optimizmo šaltinis.

Monsinjoro A. Talačkos projektai

Į Anykščių senąją neogotikos šventovės erdvę monsinjoras Albertas Talačka įvedė modernius profesionalių dailininkų kūrinius, pratęsiančius ir kartu įtaigiai plėtojančius ir angelų temą. Virš įėjimo į šventovę pasitinkantis Anortės Mackelaitės vitražas „Šv. Matas“ įkūnija ne tik Evangelijos kūrėjo figūrą, bet ir jo žodžius įkvepiantį angelą. Šioje renesansiniu kilnumu ir realistiniu tvirtumu kaskart naujai sužavinčiame vitraže angelas kar-

Vaidoto Žuko paveikslo „Šv. Kazimieras“ angelai.

tu yra ir Šventraščio kūrėją sauganti, nė akimirkai jo nepaliekanti dieviškoji būtybė, vaikiškai miela ir jauki.

Ypač išraiškingi Anykščių šventovėje (kairiosios navos galinėje sienoje) yra dailininko Vaidoto Žuko sukurti paveikslo „Šv. Kazimieras“ angelai. Vienas kiek palinkęs iš dešinės, kaip gerasis globėjas, kitas iš kairės priklaupęs, aukštai iškeltais sparnais žvelgia į tik ką žemiškosios šlovės galutinai atsisakiusį šventąjį karalaitį, klūpantį maldos ekstazėje. Paveikslas persmelktas giliai besimeldžiančiojo sąmonėje patiriamo egzistencinio nušvitimo, kilnaus ir nuolankaus jo mąstymo intensyvumo. Neabejoju, kad į modernių laikų angelų meninių atvaizdų antologiją šis kūrinys bus dedamas kaip vienas įdomiausių ir vertingiausių lietuvių dailės pavyzdžių.

Visus į Anykščių šventovę ateinančius ir išeinančius pasitinka ir išlydi mažieji šventoriaus vartų bokštelių angeliukai, pučiantys trimitus. Jie monsinjoro A. Talačkos buvo parsivežti iš Paberžės. Jaukią šilumą ir bičiuliškumą skleidžiančius vėtrungių stilistikos angeliukus Anykščiams dovanojo artimas klebono A. Talačkos bičiulis Tėvas Stanislovas. □

Šventoriaus bokštelių angelai.

METŲ LAIKAI

Rengiamos knygos „Šiapus ir anapus Vilniaus vartų“ fragmentas

GRAŽINA MARECKAITĖ

Kai prisiminimai pradeda trykšti fontanais ir griūti kriokliais, tai ženklas, kad atėjo ruduo. Gyvenimo ruduo. Tačiau man, Vilniaus priemiesčių vaikui, ruduo – tai ne pilkos dienos ir niūrūs debesys, o beprotiškas pasaulio geltonumas, saulė, pažirusi milijardais geltonų lapų gelstančiose Rasų kalvose, dangų parėmę auksiniai klevai už lango, svaigiai kvepiančios tuopos gatvėje išilgai geležinkelio. Ruduo – tai tirštas ir vaiskus medus, pripildęs visas ląsteles, tai rojaus obelis kaimynų kieme, aukšta kaip švento Jono varpinė, apkibusi geltonais vaško obuoliukais. Trejos kopėčios atremtos į galingą milžinės kamieną, tuntas vaikų, aplipusių obels šakas lyg Peterio Bruegelio paveiksle. Žiaurus rojaus obels šturmas – purtymas, kratymas, daužymas. Obuoliukai, šokinėjantys sandėliukų stogais, byrantys į patvorių žolę, į gėlių klombas. Tą dieną rojinukai nuklodavo daržus, šaligatvį ir gatvę. Jų pakako visam kvartalui, net atvykėliai išmoko virti juos cukruotame sirupe ir su koteliais.

O ten, kur šauna į rytus blizgančios plieninės geležinkelio strėlės, ligi pat horizonto, ligi Pavilnio ir dar toliau, apaugusios ruduojančiais lazdynų krūmais banguoja kalvos: kalnai ant kalnų, o ant tų kalnų – kalnai ir maži kalneliai... Saulės nurusvintos riešutų kekės linkčioja ir vaiposi nepasiekiamame aukštyje, bet mums pakanka ir tų, kurios noksta prie žemės, ant plonų žemutinių šakelių – riešutėliai lengvai išsineria iš atsilaisvinusių žiponėlių ir patys sukrenta į kraitelę.

Priemiesčių daržuose – skinamų pomidorų, krapų, kanapių ir kmynų kvapai. Dangaus mėlynėje kinkuoja aukštai iškeltos saulėgražų galvos. Pajuodusius, rauplėtus, plokščius buvusių gražuolių veidus juosia apgailėtini geltonų žiedlapių likučiai.

Tie auksiniai rudenys negirdimais žingsneliais atsėlindavo tiesiai iš vasaros, o vasaros šiose apylinkėse būdavo be galo ilgos, saulėtos ir karštos, turbūt todėl, kad jos visos susiliejo į bekraštę, begalinę, jokiais kalendoriais ir klepsidromis neišmatuojamą vasarą. Vasara apimdavo didžiulius priemiesčių plotus su drėgme ir amžinybe dvelkiančiomis Rasų paunksmėmis, Juodojo kelio gojeliais, su Dunojaus ir Liepkalnio gatvių sodais, pievomis, daržais ir tvenkiniais, su gurgančia akmeningos Vilnelės srove (mano laikais

Leoniškių stovyklos vaikai traukia prie Belmonto krioklių. 1944-tieji.

Nuotrauka iš asm. archyvo

tai buvo Vilnelė, ne Vilnia, tad pagerbsiu upės vardo atminimą), su Belmonto miškais, Markučių ažuolais bei paslaptinga gatvele už kapinių – Želazna chatka (Geležinė trobelė). Niekados nesužinojau, kas toje gatvelėje – trobelėje gyvena.

O tolimiausiame šio arealo pakraštyje, mano vaikystės pasaulio gale – prancūzų malūno griuvėsiai, padūkę verpetai, purslų vėriniai – Belmonto kriokliai.

Apie gatveles prie Rasų tilto, vadinamąjį Juozapo Montvilos kvartalą, pastatytą ant sklypo, 1898 m. jo nupirkto iš Veronikos Ziberg-Plater, rašė prieškario Vilniaus fotografas Janas Bulhakas. Jis pamini ir mano Balstogės gatvę, kurioje gyvenau ir buvau absoliučiai susitapatinusi su jos pavadinimu, kaip su savo pavarde ar vardu. Tiesa, varteliai į mūsų kiemą buvo iš Melagėnų (Mielagėnų) gatvės. Labai to gėdijausi, nes vaikai sakydavo, jog Melagėnų gatvėje gyvena melagiai.

Štai manasis Vilniaus pakraštys Jano Bulhako akimis: *Alaus, Rojaus, Nikodemo ir gretimi skersgatviai skendi kiemų ir sodų žalumoje, Balstogės ir Vitebsko gatvės, nutiestos šalia geležinkelio Rasose, primena didelį, lengvabūdiškai iškirsto priemiesčio parko liekanas, o už jų tolumoje kyla Rasų, Markučių ir Grybiškių kalvos, kurių jau patys pavadinimai vilniečiams yra lyg grožio simboliai. Markučių dvaras ir aplinkiniai keliai kyla virš stataus klegančio Vilnios vingio. Rasų kapinės – kalvų ir miško slėniais nusidriekęs labirintas, paskutinė mirusiųjų poilsio vieta tarp gyvos, vaizdingos gamtos ir visos apylinkės, plačiomis perspektyvomis atsiveriančios į tolimą miestą. Už Rasų, pakeliui į Naująją Vilnią, ovalinės krašto vaizdžio linijos pereina į žavingas kalvas, nusileidžia į gilią, žolynų prižėlusią daubą, linksma panorama atsiveria abėjose geležinkelio bėgių pusėse ir net pro vagono langą džiugina keleivius vaizdingu erdvumu. Grybiškės ir Rokantiškės iš vienos, Leoniškės, Pučkoriai ir Kučkuriškės iš kitos pusės terasomis kopia į skardingus Vilnios krantus ir pratęsia su niekuo nesulyginamą, vaizdingą vilniškės Šveicarijos kalvagūbrį. Jau pats kerinčių akį ir džiuginančių sielą vietovių išvardijimas užima labai daug laiko. Kurgi kitur, jei ne tame mažame, vos keleto kilometrų plote surasime*

Gražina Mareckaitė Belmonte su šuneliu Niksu. 2008-tieji.

Nuotrauka iš asm. archyvo

tokią nepaprastą žemės paviršiaus fragmentų įvairovę, vešlią augmeniją ir kviečiančių į žydrus tolius, iškalbingą savo mielu kaimiškumu reginių gausą? Taip rašė J. Bulhakas 1936 m. (Stanislovo Žvirgždo vertimas, 2007 m.).

Plonomis žiogų kojelėmis per vasarą ne kartą apibėgdavome savo žaliąsias valdas, net mintimis šiandien sunkiai aprėpiamus plotus. Ilgiuosi jų, tarsi gyvenčiau ne Vilniuje, o kokioje Zelandijoje ar Aliaskoje. Ilgai maniau, kad visa tai yra tik mano, vien mano asmenybės įdaras, tik mano sielos branduolys, amžiams įkalintas viduje kaip neperpjauto moliūgo sėklos. Kokia saldi paguoda buvo patirti, kad ne aš viena ilgiuosi, ne aš viena kankinuosi, ne vien mano siela serga nepagydoma šio Vilniaus kampo nostalgija... Savo ištuštėjusiame bute pačiame Varšuvos centre tų pačių vietų kankinamai ilgisi vilnietis Tadeusz Konwickis – rašytojas, scenaristas, kino režisierius, aktorius Gustavo Holoubeko, režisieriaus Andrzej Wajdos, rašytojo Stanislawo Dygato bičiulis ir bendražygis. Vaizduotėje, svajonėse ir sapnuose jis čia dažnai apsilanko, dauguma jo kino ir literatūros kūrinių – apie šį Vilniaus kampą. Juokaudamas jis prašo jį vadinti **Ponu Tadu**. Jis kitoks, nei ant-rasis įžymus vilnietis, klajūnas, pasaulio pilietis Czesławas Miłoszas, kankinamai ieškantis ir nerandantis Tėvynės. T. Konwickiui jo Tėvynė čia, kur esame dabar mes. Buvęs mano kaimynas T.

Nukelta į 5 psl.

Aušros vartai.

Grakštieji Misionierių bažnyčios bokštai.

Konwickis savo esė knygoje „Mėnulio rytai, mėnulio vakarai“ rašo: *Tai mano mėgstama netolima kelionė iš Vilniaus į Pavilnį, o kartais net į Naująją Vilnių. Kai rašau knygą ar eilinį savo romaną, tie vojažai būna tarnybiniai. Visų, beveik visų mano kūrinių veiksmas vyksta šioje nedidelėje erdvėje tarp Vilniaus ir Pavilnio, šiek tiek arčiau Naujosios Vilnios, kur esu gimęs (...)* Žinau, jog tai tik mano privačios kelionės į Marsą ar kitą kokią planetą, nes niekam tai šiandien nerūpi. Paskutiniai mano bendraamžiai netrukus išmirs, o su jais ištirps nebūtyje tie virpantys paveikslai, tie gailūs rytai prie Vilnios, pasimatymai aukštutiniame Pavilnyje už bažnyčios, čiuožykla prie Markučių, muštinės Paplavose. Kartoju tuos barbariškus pavadinimus su saldžiu pasimėgavimu, nes man malonu juos tarti, skiemenuoti, kirčiuoti mūsiškai, savaip, patyliukais krizenti, nors niekam jau jie neberūpi ir nekantresnis skaitytojas perbėgs piktu žvilgsniu per šiuos provincijos niekniekius, net baisu iš kokių užkampių ištrauktus. (Rašytojau, šis Vilniaus kampelis man labai, labai rūpi! Net širdis spurda, skaitant jūsų prisipažinimus. Ir man begalinis malonumas keliauti tais pačiais dulkėtais atminties takais.)

Nuo Tadeuszo Konwickio paauglystės mane skiria keleri metai – savo kelią pavilnės atvašynuose jis užbaigė karo pabaigoje, tada, kai aš tiktai pradėjau savąją kelionę. Nesutikau jo riešutaudama ar prie saulės blyksniais žaižaruojančios Vilnelės, nei varlinėdama Markučių tvenkiniuose, nei tamsžaliuose Pavilnio eglynuose, tačiau mūsų prisiminimai susipynę kaip žolynų šaknys. Štai traukia vasaros keliu Leoniškių vaikų stovyklos vasarotojai. Vilniuje dar vokiečiai. Dar neužstatyti Vilnelės krantai, dar nėra fabrikų ir kaminų. Vaikų kolona iš Leoniškių stovyklos eina prie Belmonto krioklių. O būsimasis rašytojas Tadeuszas, lenkų skautų „bebrų“ grupelėje talkinęs A K partizanams, nuo miškingos Belmonto kalvos žvalgo vietovę. Galbūt tai jau 1944 metai, frontas jau visai čia pat, ateina rusai. 1990 m. minėtoje esė knygoje T. Konwickis rašo: *Gulėjome prie pat skardžio briaunos, po mumis plytėjo visas Vilnios slėnis, gili, bet švelniai vingiuota manosios upė vaga. Šalia jos esu gimęs, joje prieš tapdamas žmogumi ar beveik žmogumi leisdavau savo gyvenimus, šį ir aną, ankstyvesnįjį, diena po dienos, nuo gegužės pabaigos ligi spalio vidurio. Vilnia buvo natūrali pirmosios mano egzistencijos terpė. Taigi gulėjome išsidėstę krūmokšniuose, atvašyne, ilgos žalios vonios pakraštyje.*

O mes, karo vaikai, einame keliu per slėnį iš visos širdies dainuodami: „Viens du trys, graži Lietuva, kaip gė-le-e-lė žydi visada!“. Ir aš, ir aš dainavau! Su dideliu sielos pakilimu. (Toje karo metų nuotraukoje, pačioje kolonos uodegoje galėčiau įžiūrėti ir save, jeigu turėčiau mikroskopą). Ten, už upės vingio, mūsų laukė prancūzų malūnas, kliūčių nepripažįstanti putota upės srovė. Viskas buvo taip, kaip prisimena Tadas Konvickis (vis dėlto sulietuvinsiu jo vardą ir pavardę). Tegul pa-

Paslaptingas namas viename Vilniaus kiemų.

sakoja jis: *O šiandieną aš einu ten pasivaikščioti vaizduotės takais. Užklydau į savo Prancūzų malūną, nuauksintą saulės, nutviekstą dangiško mėlio, skendintį vasaros žalumoj (...)* jau matau jį tolumoje, girdžiu jo gaudesį, panašų į šimto telegrafo stulpų zvimbimą, pranašaujantį blogus orus, o štai jau išgirstu ir draugų balsus, nes skaidriame vandens ošime nesunku atpažinti akiplėšų bičiulių šūkalojimus ir gilų, tartum butelinį garsą, kai prasiskiria vanduo, priimdamas bebaimio šuolininko kūną.

Vilniaus vasaros, praūžus karui, liejosi per kraštus, ėjo iš proto, skubėjo atsigriebti už visas netektis, už žemės žaizdas, džiaugėsi tylą, ramybę, tuštumą. Juodojo kelio – Dunojaus gatvių apylinkėse telkšojo kūdros, o jose lyg niekur nieko gyveno baliniai vėžliai. Kažin kieno prieškarinė fantazija – baltai raudona pilaitė su kuorais, lyg vaiko žolėje pamestas žaislas, traukė savo paslaptingu. Nors pilaitė, kaip ir viskas, atvykėlių iš rytų papročiu buvo aptverta spygliuota viela ir pavers-ta nykiausiu tepalu, benzino bei mazuto sandėliu, aplink vis tiek vešėjo nesutramdoma augmenija, kerojo milžiniškos varnalėšos, raizgėsi brolių Grimų pasakų erškėčiai, raudonavo raugerškio krūmai, klegėjo paukščiai, atkuto per karą nuščiuvę žiogai ir varlės, mankštino sparnus aksominiai drugiai, net akli kurmiai kaišiojo nosis iš smėlio kauburėlių, netikėdami savo ausimis – nejaugi ty-la? Taip, ty-la. Frontas jau nudundėjo į vakarus. Vasaros vidurdienio ty-la, viso, kas gyva, pilnatvė. Netelpanti sieloje, sprogdinanti pilnatvė. Čia, pasaulio užkampyje, Vilniuje. Tadas Konvickis rašo: *Mane kankina kompleksai, esu traumotas, kad jums įkyrėjau, juk negali neįkyrėti aprašymai niekam nežinomų, banalių keliukų, pievų, upe-liūkščių, gojų, vienkienių, dvarų, keturkampio dangaus ir debesų, iš kurių lyja saldūs kaip klevų sula lietūs. Žinoma, čia, pabaigoje, sumelavau, tiek apie keturkampį dangų, tiek apie saldų lietų, ir vien tik tam, kad išlaikyčiau jūsų dėmesį. Bet prisiekiu viskuo, kas man brangiausia, kad šiuose išoriškai bespalviuose, leisgyviuose aprašymuose užkodavau nepaprastai svarbų ir paslaptinę žinojimą, išsistą informacijos srautą, ir jeigu sugebėsite tai iššifruoti, atrasite didelį lobį* (Eureka! Atradau! Atradau didelį lobį ir nenoriu viena jo turėti. Kas dar iššifruos tą paslaptinę žinojimą? Kas priims informacijos srautą, kurį skleidžia šios žemės gelmės?)

Iš visų žiemos vaizdų (visuose atsiminimuose žiemos būna šaltos, speiguotos, snieguotos – tokia ir mano žiema) išskirčiau aukštą kalną šalia kapinių, apaugusį pušimis, su

ilgu stačiu taku ligi pat Rasų gatvės. Kalnas dar nebuvo apaugęs krūmais, apstatytas namais, aptvarstytas tvoromis. Rogutės švilpia nuo kalno viršūnės, kur žėri sniegai, pušų šakose siaučia vėjas, o trumpos dienos pabaigoje išsižiebia žvaigždės. Ilgas, nuobodus kopimas į kalną ir kvapą gniaužiantis skrydis žemyn. Kartodavome tai lyg prisukti žaislai – aukštyn, žemyn, žemyn, aukštyn, kol alkis ir varvanti nosis priversdavo grįžti namo. Tiek apie Vilniaus žiemas. Beveik nieko. Juodai baltas filmas nublanko ir išsitrynė. Ne daugiau ir pavasario kadrų: liuminiscencinis klevų žydėjimas, kalnai alyvų šiaupus ir anapus tvorų, geltonos tulpės apskritose klombose, apdėtose kalkėmis dažytais akmenimis, švelni, kasdien tirštėjanti sprogstančių agrastų žaluma, plakantis sparnais drugelis tarp lango stiklų. Pradžiūvus šaligatviams, kreida nubraižytos „klasės“ šokinėti. Tik tiek pavasario. (Pavasariai užgrius vėliau, kartu su meilėmis). Tokie mano vaikystės metų laikai – be įvykių, be veidų ir be žmonių. Kaip Vivaldžio.

O kurgi Vilnius? Miestas su bažnyčiomis, vežikais, bokštais ir varpais? Jis visiškai čia pat, pasiekiamas per dešimtį minučių, bet vis dėlto už matomos – nematomos ribos, už vartų. Aušros. Kitame išmatavime. Kol nelankiau mokyklos, į miestą eidavau tik su mama, tėvu, tetomis ar bobule. Niekados su draugais. Tai buvo svarbu ir reikšminga – eiti į Miestą. Į pamaldas, į svečius, į vaistinę „Gulbė“, į Šlapelienės knygyną, pas fotografa, pas daktarą, į lėlių teatrą... Pokaryje – pradžios mokykla Arklių gatvėje, vėliau Pasažo skersgatvyje, dešiniajame filharmonijos sparne. Tada atsivėrė kitas Vilnius – kiemų, griuvėsių, uždarytų bažnyčių, užkaltų vienuolynų, rūsių, klaidžių labirintų, nepažįstamų žmonių – naujų atradimų teritorija. Tačiau išnyko muzika, skambėjusi anapus vartų – Metų laikai – amžinybė. □

Šv. Mikalojaus bažnyčia.

Autorės nuotraukos

Romas Šležas Amerikos kinematografe

LIUDA ŽIAUGRIENĖ

Su kokiais jausmais ir laimėjimais pasitinkame savo jubiliejų? Ar tenka apsiriboti vaišėmis ir tostais prie stalo, ar kaip nors kitaip įprasminti jubilato amžių bei laimėjimus, kad visiems toji šventė taptų atmintina? Pavyzdžiui, dailininkams pagerbti būna surengiamos jubiliejinės parodos, aktoriams skiriami spektakliai, solistams ir dainininkams – koncertai. O kaip pristatyti kino menininkų kūrybą? Čia jau reikia kino salės ir ilgo, kruopštaus darbo, atrenkant ir pristatant maždaug 50-ies metų laikotarpio kūrinius, nes vien atrinktos kino medžiagos peržiūra užtruktų kelias savaites.

Šių metų pradžioje Bostone įvyko ypatinga šventė, skirta filmininko Romo Šležo 70-mečiui. Pakvietimas skambėjo intriguojančiai: „Romui Šležui sueina 70! Birutė (*Romo žmona Birutė Vaič-jurgytė-Šležienė* – aut.) kviečia kartu atšvęsti jo gimtadienį. Sekmadienį, 2009 m. sausio 4 d., 1–3:30 v. p. p. The Brattle Theater 40 Brattle Street, Harvard Square, Cambridge, MA. Užkandėlė ir programa”. Įdomu, kad jubiliejaus šventei buvo pasirinktas ne restoranas, bet vienas seniausių ir istoriškai įdomių kino teatrų pačioje Bostono menininkų širdyje – Harvardo aikštėje.

Pasidžiaugti Romo jubiliejumi atvyko per 100 žmonių iš įvairiausių Amerikos miestų ir iš Lietuvos. Tarp svečių – gausus būrys artimų giminių, jaunystės ir ilgamečių draugų, darbo kolegų, bendražygių. Šios šventės siela ir iniciatyva priklausė Romo žmonai Birutei, kuri tarė įžangos žodį, pasveikino susirinkusius, paminėdama visą gausią Šležų giminę – nuo kelių mėnesių vaikaičės iki garbingo amžiaus senjorų. Smagiausia buvo tai, kad jubilatas susilaukė iškart tiek daug jį mylinčių ir vertinančių žmonių dalyvavimo, dėmesio, pagarbos ir meilės; visi kartu džiaugėsi, prisiminę senus laikus, matydami savo ir kitų atžalas. Pati programa taip pat nustebino netikėtumais ir netradiciškumu – buvo rodomas autobiografinis dokumentinis filmas, kurį sukūrė, įgarsino ir režisavo pats jubilatas.

Dokumentinėje juostoje, trukusioje apie pusantros valandos, slinko kadrai iš tolimes praeties – nuo prieškarinio Lietuvos iki pat dabartinių laikų, apimdami svarbiausius XX–XXI a. Rytų Europos ir JAV istorijos įvykius, susijusius su autoriaus ir jo šeimos gyvenimo peripetijomis, nusidriekusiomis beveik per 80 metų. Tėvynės ištakos – Klaipėdos kraštas, Mažoji Lietuva, kur Vanagaičių ir Šležo močiutės Brozaitytės giminės linija atsekama iki XVI a. O jo tėvo šeima kilusi iš Šilmiškių kaimo, netoli Joniškio, taip pat atseka savo giminystę iki XVI a. Pradžia – tėvų vestuvinė nuotrauka, daryta 1933 m. Klaipėdoj, Švento Jono liuteronų evangelikų bažnyčioje; joje – jaunas, vyrų palyda, nepriklausomos Lietuvos karininkų uniformomis, ir jaunoji bei jos pulkelis su nuostabiomis suknelėmis. Senelis – Jonas Vanagaitis, žurnalistas, patriotas, politikas ir Tilžės akto signataras, kartu su Martynu Jankumi ir kitais buvo Mažosios Lietuvos Išgelbėjimo Komiteto sekretorius. Jie stengėsi, kad Klaipėdos kraštas 1923 m. būtų prijungtas prie Lietuvos. Toliau unikalios Petro Bernoto International Historical Films archyvo kronikos kadruose matome Klaipėdos gatvėmis žygiuojančias sukilėlių rikiuotes ir M. Jankų, J. Vanagaitį bei kitus. Vaizdai keičiasi, toliau eina 1939 m. A. Hitlerio vizitas Klaipėdoje ir hitlerininkų įžengimas, 1941 m. karo pradžia, 1944 m. Rytų fronto ir Raudonosios armijos artėjimas.

Romas gimė 1939 m. gruodžio 31 d. Kovo mėnesį jis su savo šeima ir Lietuvos kariuomene persikėlė į Plungę. Taigi tik kelias savaites praleido Klaipėdoje, nors iki šios dienos laiko save klaipėdiečiu. Karas ir pokario tremtys išblaškė Šležų ir Vanagaičių šeimas. Kaip ir daugelis Lietuvos išvientųjų, 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Jis gyveno,

Romas Šležas savo montažinėje.

Sauliaus Šležo nuotr.

mokėsi Vokietijoje, JAV, 1957 m. baigė Bostono Technikos gimnaziją. Romas studijavo istoriją Tufts College, po to 1963 m. Bostono Universitete, pasirinkęs kino menininko profesiją, įgijo filmų kūrimo magistro laipsnį. Savo magistro darbui R. Šležas sukūrė vaidybinį filmą, pavadintą „Devil’s Pool” pagal J. Jankaus novelę „Velnio bala”. Rašytojas A. Gustaitis šiame filme atliko pagrindinį vaidmenį. „Devil’s Pool” pelnė III vietą tų metų JAV universitetų filmų konkurse.

Jau pačioje filmavimo karjeros pradžioje Romas Šležas pasuko nauju tematikos siaurinio ir gilimo keliu – kūrė trumpametražius filmus. Žmogaus gyvenimo sąlygos, socialinė-politinė ir gamtinė šalies aplinka tapo centrine premijuotų dokumentinių filmų tema. Toks yra 5 minučių filmas „PSSSH!”, laimėjęs prizą Ann Arbor filmų festivalyje ir rodytas įvairiuose kino festivaliuose. Filmo pavadinimas – garsas, kuris pasigirsta, paspaudus aerozolinį balionėlį su plataus vartojimo kosmetika ar kitais purškalais. Dramatiškai ir glaustai pateikta dviejų žmonių pasirošimo darbui scena: kiek beprotiškai daug sunaudojama kenksmingų aerozolinių produktų prausiantis duše, naudojant kosmetiką, skutimosi priemones, dezodorantus ir net užpurškiant sviestą ant sumuštinio ar plaktą grietinėlę ant deserto. Filmo pabaigoje purškalai nugali įsibrovėlį, suvaidintą paties Romo!

1966–1971 m. sukurta daug dokumentinių filmų, pelniusių apdovanojimus. „Watermen” (bronzos medalis Atlantos filmų festivalyje) yra geriausias Šležo „cinema verite” filmavimo stiliaus pavyzdys. Čia atskleidžiama Chesapeake įlankos austrių žvejų buitis, viltys, rūpesčiai. Filmą susilaukė daug dėmesio: debiutavo „National Geographic” organizacijos surengtose iškilmėse, o pastaruju metu buvo įtrauktas į MOMA filmų archyvą. Berods, balandžio mėnesį filmas rodomas per Maryland valstijos PBS televizijos tinklą. „Progress, Pork Barrel and Pheasant Feathers” (Mėlynojo Kaspino EFLA filmų festivalyje) vaizduoja Floridoje atliekamą prieštarigai vertinamo kanalo kasybą, naikinant vietos gamtą. Tai sukėlė vietos gyventojų pasipriešinimą. Pažymėtina, kad kanalas liko neužbaigtas iš dalies šio filmo dėka.

Dirbdamas prodiuseriu juodaodžių įkurtoje Blackside firmoje, Romas dešimčiai metų įsijungė į epopėjos apimties dokumentinių filmų serijų ruošimą su PBS /Public Broadcasting Stations-WGBH/. Geriausiai žinoma serija „Eyes on the Prize” – apie judėjimą už afroamerikiečių pilietines teises (*African-American Civil Rights Move-*

ment). Romas, kaip prodiuseris, padėjo serijai žengti pirmuosius žingsnius, sukūręs pradinę (pilot) programą, kuri patenkino idėjos rėmėjų ir užtikrino tolesnę serijos finansavimą.

Išpūdį padarė filmas apie istoriškai susiklosčiusią Bostono airių ir afrikiečių kaimynystę. Nuo seno skirtingų rasių žmonės išsikurdavo getuose, sukeliančiuose izoliaciją ir priešišumą – Charlestown ir Roxbury kvartaluose. Romo filmas „Voices of a Divided City” (dalis PBS serijos *Crisis to Crisis*) iškėlė šias problemas pačių gyventojų lūpomis. Romas teigia, kad aplinka ir aplinkybės duoda turinį, o pagavęs vaizdinę medžiagą, žiūri, matai – ir atsiranda filmo forma.

1984–1994 m. Romas Šležas vadovavo filmų ir žiniasklaidos skyriui Wang laboratorijose, vienoje iš pirmųjų kompiuterių firmų. Naudodama moderniausią techniką, Šležo vadovaujama šešiolikos profesionalų komanda kūrė daug įvairių vaizdo reklamų ir filmų projektų televizijai, pramonei ir žiniasklaidai. Tuo metu jis susipažino su čia dirbusiu vadybininku iš Afrikos, kilusiu iš Ganos karališkosios šeimos, kurio filosofija atsiskleisdavo dažnai kartojamame posakyje: „No condition is permanent” („Jokios sąlygos nėra nuolatinės” – aut.). Romui įstrigo tie žodžiai, radę savotišką atgarsį jo paties sieloje. Užtat taip ir pavadino savo autobiografinį dokumentinį filmą.

Romas žinomas kaip smalsus, plataus akiračio fotografijos ir filmų kūrybos menininkas. Jis nuolatos seka naujausias fotografijos technologijas (kaip žinome, jos žaibiškai keičiasi ir tobulėja!). Iki šiol tęsia video prodiuserio ir vadybos darbą įvairiems užsakovams. Noriai dalyvauja ir negaili profesinių patarimų įvairiuose visuomeniškuose lietuvių veiklos renginiuose. Istorinė tema režisieriui itin artima, jis galvoja apie sugrįžimą prie Klaipėdos krašto ir Mažosios Lietuvos šaknų. Pernai su bostoniečių grupele lankėsi Teksase ir filmavo ten gyvenančius penktos kartos lietuvininkų palikuonis. Vėliau planuoja sugrįžimo į Lietuvą kelionės filmavimą, kelionei ruošiasi dalis teksasiečių-lietuvininkų.

Ši Romo autodokumentika – jubilato dovana mums visiems. Kaip įdomu iš naujo susipažinti su autoriumi ir su tokiu užmoju sukurto filmo metraščiu! Pabuvoję šioje netradicinėje Romo Šležo šventėje, kartu su juo ir jo šeima galėjome džiaugtis gausiais laimėjimais, ilgu ir vaisingu kūrybos keliu, atnaujintomis pažintimis, pabendrauti su

Nukelta | 7 psl.

Medaus ir kraujo skonis

VYTAUTAS VISOCKAS

Kai Vilniaus universiteto biblioteka paskelbė, kad balandžio 1 dieną Smuglevičiaus salėje bus galima pamatyti Pirmąją lietuvišką knygą, nusprendžiau šia reta proga pasinaudoti. Gal leis ne tik pamatyti, bet ir nufotografuoti?

Stoviu eilutėje prie rūbinės. Jaunučiai veidai – merginos, vaikinai. Net sunku patikėti, kad prieš mane stovinčios nedidukės mergaitės – jau baigusios vidurinius mokslus, jau Vilniaus universitete! Eilėje ir vienas kitas mano bendraamžis, matytas praėjusio šimtmečio šeštojo dešimtmečio pabaigoje ir septinto pradžioje, kai ir mes čia jau tēmės kaip namie. Universitetas ir tas pats, ir labai pasikeitęs, tiesiog puošnus, palyginus su mūsų atmintyje išlikusiais centriniais rūmais.

Stoviu eilėje ir maloniai stebiuosi: ir šių dienų akademinis jaunimas supranta, kokią vertybę jie netrukus pirmą kartą galės pamatyti! Ne kopiją – originalą, vieną iš dviejų išlikusių! Ir staiga pasijuntu lyg šaltu vandeniu būčiau aplietas. Šalia manęs stabteli dvi merginos. Viena žiūri į susidariusią eilutę prie rūbinės ir nustebusi klausia draugės: ką visa tai reiškia, kodėl čia, taip pat prie Smuglevičiaus salės durų daug žmonių?

– Jie nori pamatyti „Katekizmą“. Nieko įdomaus, aš mačiau: va tokia nedidukė knygelė po stiklu, – ir ji parodo savo rankos sprindį. – Neverta gaišti laiko...

Nesusilaikiau ir nemandagiai paklausiau:

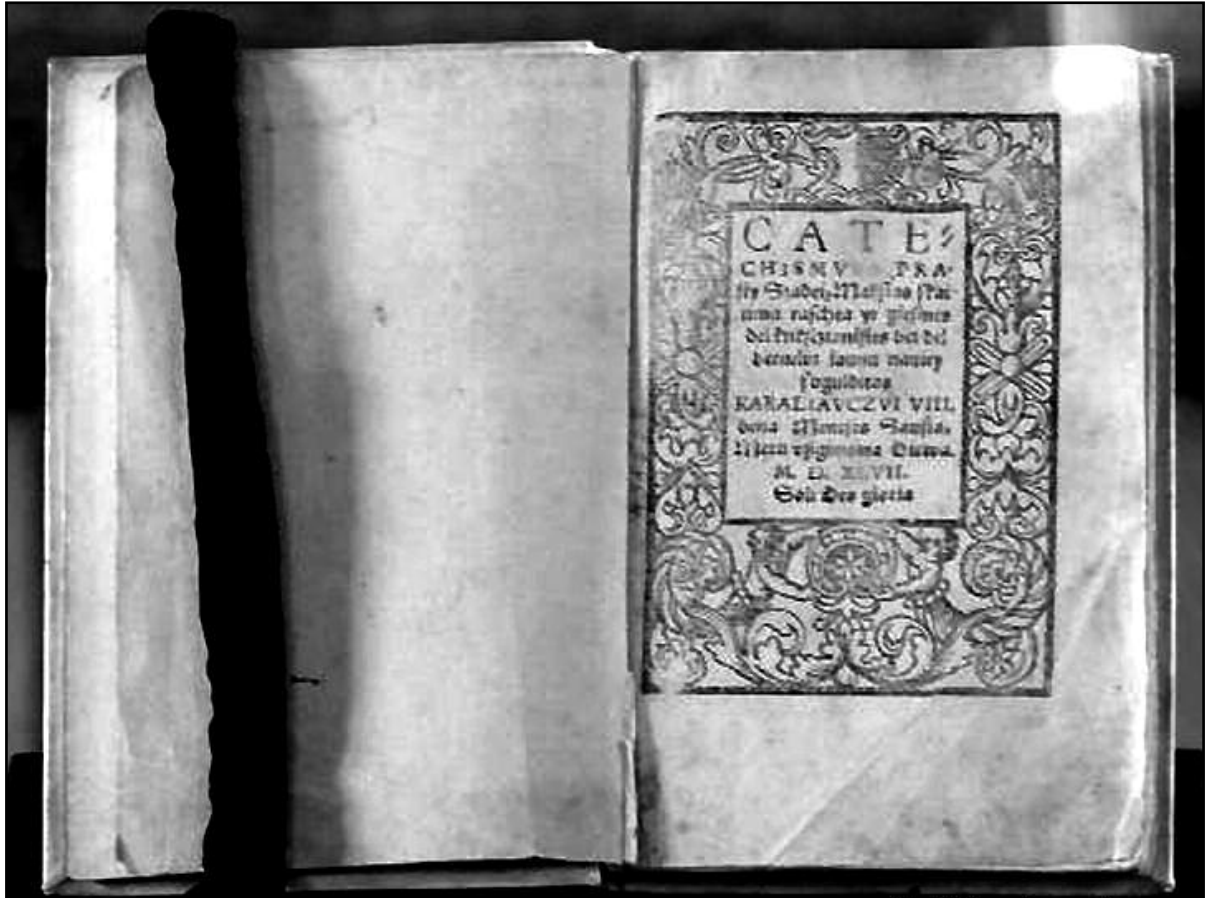
– Ar tu studentė?

– Taip, – šiek tiek nustebusi atsakė mergina.

– Ir tau negėda šitaip kalbėti!

Ji gūžtelėjo pečiais, šyptelėjo ir priėjo prie automato, kur galima nusipirkti ledų ar kavos – buvau susijaudinęs ir dabar negalėčiau pasakyti, ką ten jos valgė ar gėrė, iškart pamiršusios įžūlaus senio pasipiktinimą.

Bandau įsivaizduoti, kas tai mergaitei svarbu. Be abejo, ji ne filologė, ne lituanistė. Bet ar Pirmoji lietuviška knyga – Martyno Mažvydo „Katechismusa Prasty Žadei, Makslas skaitima rašta yra giesmes del krikščionistes bei del berne liu iaunu nauiey sugulditas...” – svarbi tik lituanistams, filologams, humanitarams?! „Katekizmo prasti žodžiai, mokslas skaitymo rašto ir giesmės dėl krikščionystės bei dėl vaikelių jaunų naujai sukurtas” (pažodinis vertimas dabartine kalba) pasirodė tada, kai dar nebuvo Vilniaus universiteto – 1547-aisiais. Galima sakyti, kad ši nedidelė

Pirmoji lietuviška knyga.

Autoriaus nuotrauka

knygelė paskatino Vilniaus universiteto įsteigimą, žinoma, netiesiogiai. Po trijų dešimtmečių. „Pirmoji lietuviška knyga. Tai didžiausias Mažvydo nuopelnas lietuvių tautai”, – „Lietuvių kalbos istorijoje” rašo akademikas Zigmas Zinkevičius.

„M. Mažvydo „Katechismusa Prasty Žadei” pasaulio bibliotekose šiuo metu išliko tik du egzemplioriai. Vienas jų yra Torunės universiteto bibliotekos polonikos kolekcijoje, kitas – prieš Antrijį pasaulinį karą bibliografijoje visiškai neužregistruotas – Vilniaus universiteto mokslinėje bibliotekoje. Šios unikalių mūsų kultūrai knygų suradimo istorija tokia: 1956 m. aplankęs Vilniaus universiteto biblioteką profesorius S. Borovojus papasakojo matęs Mažvydo „Katekizmą” vienoje Odesos bibliotekoje... Ši biblioteka mainais už kitą leidinį dar gerai išsilaikiusį Mažvydo „Katekizmo” egzempliorių atidavė Vilniaus universiteto mokslinei bibliotekai. Įrašė knygoje pažymėta, kad ji pirka 1869 m. Berlyne, Ašerio antikvariate” – „Knygos istorijoje” rašo Levas Vladimirovas.

Šįmet savo vardo paminėjimo tūkstantmetį mininti Lietuva daugiau kaip penkis šimtus metų laukė šios knygos. O kad jos autorius – Martynas Mažvydas – neginčijamai įrodyta tik 1938 metais: kai eiliuotoje lietuviškoje pratarinėje perskaitytas akrostichas: Martinus Masvidius.

Šitas tūkstantmečio vyras aktyviai dalyvavo ir 20-ojo amžiaus pabaigos Lietuvos Atgimimo kovoje! Dabar, kai jubiliejiniais metais prisimename didžiausius, iškiliausius tautos žmones, tiesiog neturime teisės jo neįrašyti šalia pačių didžiausių, o gal net visų priekyje. Mes dar prisimename jį tariant iškilmingai:

„Mėginsime sudėti pirmą žodį.
Klausykites gerai... Širdim klausykit.
Kai tarsit šitą žodį, tai ant lūpų
Pajusite medaus ir kraujo skonį,
Išgirsit volunge prieš lietų šaukiant,
Užuosit šieno ir liepynų kvapą,
Regėsit baugų debesio šešėlį
Per lauką bėgant... Taigi pamėginkim”.

(Justinas Marcinkevičius
„Mažvydas. Trijų dalių giesnė”, 1975–1976)

Atkelta iš 6 psl.

būriu išsibarsčiusių draugų.

Jubiliejaus proga sveikinu Romą Šležą ir dėkoju už pakvietimą dalyvauti jo 70-mečio šventėje, noriu palinkėti jam ilgų kūrybingų metų. Tai buvo ne tik puiki proga pasveikinti jubiliatą, bet ir susipažinti su jo kūryba, sužinoti, kas jam buvo svarbu, matyti tai, ką jis įamžino filmų dokumentikoje, norėdamas sužadinti visuomenės aktyvumą ir pilietiškumą. Šiais laikais, vykstant technologijos ir informacijos procesų globalizacijai, aktualijos ir problemos, kurios buvo pirmą kartą keltos Romo Šležo dokumentikoje XX a. šeštojo dešimtmečio Amerikoje, yra svarbios visame pasaulyje. Kiek prisimenu, tik apie 1980-uosius metus, t.y. dvidešimčia metų vėliau, tuomet dar pavergtoje Lietuvoje pirmą kartą gamtininko prof. Č. Kudabos, vėliau, Atgimimo pradžioje, žaliųjų dėka, buvo viešai prabilta apie oro ir aplinkos užteršimą. Svarbu žinoti, kad Amerikoje gyvenę ir kūrę menininkai buvo akylai ir modernūs, žengė koją kojon su laiku, kad ir kitose šalyse būtų atkreiptas dėmesys į svarbias žmogaus ir gamtos egzistavimo problemas ir sąlygas. Reikia tikėtis, kad Romo Šležo kūryba susilauks pelnyto dėmesio

Lietuvoje, nes tik visi kartu sunesę po kruopelytę medaus į bendrą avilį, galime jaustis reikalingi vieni kitiems.

Vis dėlto pagrindinis Lietuvos išeivių meninkų turtas – tai patys menininkai ir jų kūryba, kuri priskirtina prie svarbiausių Lietuvos kultūros turtų. Drįstu pasvajoti, kad atitinkamos Lietuvos organizacijos imsis iniciatyvos sukviesti ir parodyti išeivijos dokumentinių filmų meną viename iš renginių ar festivalių. □

Romas Šležas su sūnumi Sauliumi.

D. Vainauskienės nuotr.

Į okupuotą Lietuvą jį pakvietė populiariausias mūsų laikų poetas. Teatruose, mokyklose, mitinguose be paliovos skambėjo šitie žodžiai. Ir tas svarbiausias:

Lie – tu – va!

Sunku pervertinti Martyno Mažvydo žodžio reikšmę Lietuvos Atgimimui, Nepriklausomybei. Taip pat poeto Justino Marcinkevičiaus, aktorių Laimono Noreikos, Tomo Vaisietos ir kitų pastangas jį skleisti, branginti. Iš tikrųjų, tardami šį žodį, ant lūpų mes pajusdavome medaus ir kraujo skonį. Mano sūnus, tada dar pirmųjų kursų studentas, visam gyvenimui įsiminė vaizdą, kai Klaipėdos teatro salė mokėsi skienuoti tą svarbiausią žodį.

Deja, mano išpeikta studentė tokios galimybės neturėjo. Todėl ne ji kalta, kad nesuvokia, ką lietuvių tautai reiškia ši nedidelė, 79 puslapių mažo formato (18x11 cm) knygelė, unikumas. Kaltos visos mokyklos, kalti buvę ir esami švietimo, mokslo, kultūros ir kitokie ministrai, visos „pozicijos” ir „opozicijos”. Mūsų laimei, jie dar ne viską, kas lietuviška, sunaikino, dar yra norinčių bent akimis prisiliesti prie neįkainojamų vertybių. Tuo aš įsitikinau Vilniaus universiteto mokslinėje bibliotekoje. □

Apsieita ir be valdovų portretų

PRANAS VISVYDAS

Sigito Šniro dailės paroda, skirta paminėti Lietuvos 1000-metį, veikė sekmadienį, kovo 29 d., Los Angeles Šv. Kazimiero parapijos salėje. Rengėjai ateitininkai įvykį, kaip visada, tinkamai išreklamavo, pabrėždami, kad bus rodomi Šniro sukurti Lietuvos valdovų paveikslai. Tad žiūrovų suvažiavo kaip į kokią tautos šventę. Juk dažnas prisimename mokyklos metus, kai su nuostaba stebėdavome vadovėlyje pavaizduotus mūsų istorinius žymūnus. Barzdų, ūsų, šalmų, šarvų rimtį, valstybinės regalijos magiją. O dabar turėjo būti parodyta ir Barboros Radvilaitės asmenybė. Ją, S. Šniro nutapytą, esu matęs pernai. Padarė gan intriguojantį išpūdį. Sumaniai įkomponuoti su jos likimu susiję dalykai: kalavijas, apačioje gulinti karūna, prie širdies laikoma gėlė. Taigi meilė, konfliktas, atsisakymas karaliauti. Spalvinga istorinė gyvenimo patetika.

Deja, tų paveikslų nebuvo. Parodos rengėja Dalilė Polikaitienė susirinkusiems pranešė: iš Čikagos vežami paveikslai užkliuvo pakelyje, o „gal atsidūrė Luvre“. Man atrodo, Gedimino ir Vytauto vėlės pasišovė užkariauti tuštokus Nevados tyrų plotus. Susirinkusieji buvo atlaidūs.

Salė irgi yra plotas, kurį tokiu atveju reikia užpildyti paveikslais. Ačiū Praamžiui, Sigito Šniro atsargose kūrybinio peno buvo ganėtinai. Gerai žinome (ir interneto dėka), kad vyras turi igimtą talentą. Vilniuje baigė Dailės akademiją. Iliustravo daugiau nei 150 knygų. Dirbo „Vyturio“ ir „Minities“ leidyklose, televizijos studijose, festivaliuose, Druskininkuose, Nidoje. 2001 m. buvo pakviestas dirbti Hollywoodo studijoje. Pernai Glendale miesto Brand bibliotekos žymioje galerijoje už savo kūrinių „Okeano gimimas“ buvo įvertintas antros vietos prizu. Savo darbus rodė ir Čikagoje,

Čiurlionio galerijoje.

Šalia grafikos ir tapybos užsiima ir drožyba. Jau keliems Los Angeles teatralų pastatymams sutaisė skoningus, originalius scenovaizdžius. Džiaugiasi lietuvių apylinkė jį turėdama. Ir kaip tik tą sekmadienį, net ir be tų istorinių figūrų, publika pamatė, koks gilus ir turiningas yra šis darbštus menininkas.

Iškabino Sigitas, kaip sąrašė nurodyta, 19 rusvo atspalvio graviūrų, daugiausia pailgo formato. Taip pat 6 tapybos kūrinius. Šiame jo mįslingame dovyje regime ne vien subtilų piešimo įgūdį, techniką, bet ir literatūrinį turinį. Pasinešimą į fantastiką. Į etines alegorijas. Į satyrą. Trokšta parodyti žmogaus įvairias sielos peripetijas. Vietomis man lyg ir priminė XVIII amžiaus anglų poeto-grafiko Villiam Blake'o iliustracijas. Sigito literatūrinį polinkį nusako pavadinimai, kad ir „Sąžinės arklys“, „Homo Homini“, „Aklas satyras“, „Šviečiantis angelas“, „Nebaigtas portretas tuštybei“, „Nusilenkimas kiaulytei“ ir kiti. Be abejo, tokiems siužetams gvildinti žiūrovui jau reikia vienišesnio laiko. Taip gausiai susibūrus salėje daug kam (ypač naujas kameras įsigijusiems) mieliau fotografuotis, negu analizuoti tas enigmatiškas būsenas graviūrose. Gyvename blyksnių epochoje.

Ši paroda išsiskyrė ir tuo, kad „Just millin’

Iš kairės: Eglė Norvilaitė, Justina Grumšlytė, dail. Sigitas Šniras, Indraja Šulcaitė-Janušonis, Amandas Ragauskas ir Loreta Šnirienė. Antano Polikaičio nuotrauka

around” artistai (Justina Grumšlytė, Amandas Ragauskas ir Indraja Šulcaitė) suvaidino įžanginį epizodą – scenoje stovinčių perdėm rimti veidai turi būti pakeisti į šypsenas. Ir tai padarė į sceną užlipęs tarytum režisierius S. Šniras. To negana. Dar buvo muzikuojama. Jauna viešnia iš Lietuvos Eglė Norvilaitė, ten baigusi muzikos studijas, grojo fortepijonu. Po to, pritardama gitara, ji padainavo dvi įtaigias dainas, jos pačios sukurtas.

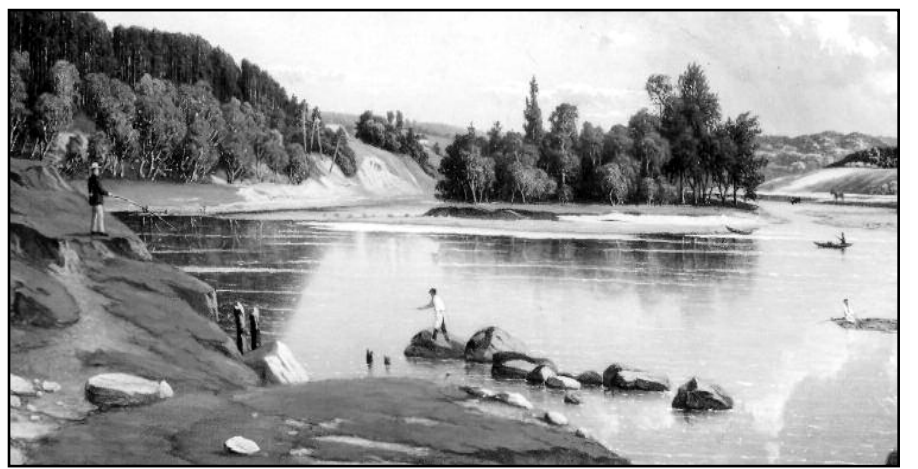
Tiesiog stebiuosi, kaip neilga popietė, ir be istorinių šedevrų, susilaukė tūkstančio aplodismentų. O moterys – keliasdešimt nuotraukų su išvaizdžiu aukštu dailininku, pozuojančiu su jomis prie ant scenos krašto pastatyto „Nebaigto portreto tuštybei“. Maždaug 33 x 43 colių. Kaina tik 3,400 dol. □

Europietiškų sielovaizdžių paroda

2009 m. kovo 12 d. Taikomosios dailės muziejuje Vilniuje atidaryta tarptautinė dailės paroda „Gamtos ilgesys. Europos peizažai“. Parodoje Europos kraštovaizdžių įvairovė atskleidžiama įvairiais aspektais – šalių kultūrinių tradicijų, geografinės kraštovaizdžio struktūros skirtumų, dailininkų kūrybos originalumo ir vaidmens Europos meno istorijos kontekste. XVI–XX a. pradžios peizažuose vaizduojami charakteringi kraštovaizdžiai ir vietovės nuo Adrijos iki Šiaurės jūros, nuo Britų salyno iki Vengrijos lygumų.

Daugelis šių peizažų ne tik atskleidžia kraštovaizdžių įvairovę, bet yra didelės estetinės, turistinės, archeologinės, istorinės ir kultūrinės vertės objektai. Iš 250 eksponatų, sudarančių parodą, didžioji dalis atrinkta iš projektą vykdančių Lietuvos dailės muziejaus ir Aukštutinės Austrijos muziejaus rinkinių, reikšmingą kolekciją parodai deponuoja Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Varšuvos nacionalinis muziejus, Latvijos nacionalinis dailės muziejus, Estijos dailės muziejus KUMU, Suomijos nacionalinės galerijos Ateenum dailės muziejus, Lentos moderniojo meno muziejus Lince, Neue Galerie Grace, Šiaulių „Aušros“ muziejus, Žemaičių „Alkos“ muziejus ir kitos dailės paveldą saugančios institucijos.

Ši paroda – puiki proga pasižvalgyti po Europą neiškelus kojos iš Vilniaus. Anot Lietuvos dailės muziejaus direktoriaus Romualdo Budrio, paroda yra išskirtinis meno projektas, atveriantis unikaliausius Europos kraštų gamtovaizdžius, kurie yra ir iš vidinės menininkų patirties atsivėrę euro-

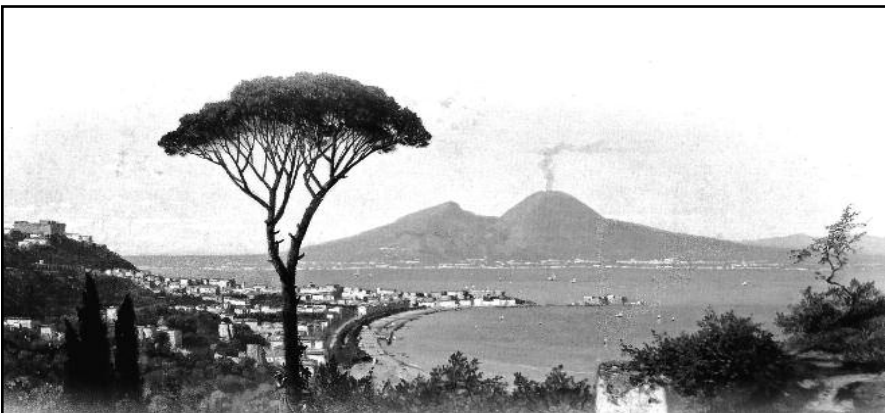

Juozapas Marševskis. Neris prie Vingio parko. 1872. Lietuvos dailės muziejus.

petiški sielovaizdžiai. Paroda suskirstyta į penkias dalis, atspindinčias penkis didelius Europos regionus. Pietų Europos skyrius pavadintas „Šalis, kur žydi citrinos“. Vakarų Europai skirta dalis – „Dangus virš lygumos“, kurios akcentas – debesuoto dangaus motyvas, paplitęs flamandų ir olandų tapytojų darbuose. „Kalnuose mano širdis“ – Vidurio Europos vaizdai, Austrijos, Vokietijos, Čekijos kalnai ir slėniai. Šiaurės Europos skyrius „Vėjas nuo jūros“ pristato prie Baltijos jūros išsidėsčiusių šalių kraštovaizdžius. O Rytų Europos „Nendrynų dainos“ – Rusijos, Ukrainos vaizdus.

Tarp darbų, atvežtų iš Linco, galima išvysti žymaus flamandų peizažininko, gėlių ir gyvulių tapytojo Jano Brueghelio „Malūną šalia prieplaukos“, kelis žymaus Austrijos peizažininko Josepho Rebellio darbus, monumentalius latvių peizažo kūrėjo Vilhelmo Purvyčio paveikslus ir garsųjų lietuvių peizažo meistrų – Vincento Dmachauskio, Antano Žmuidzinavičiaus, Kanuto Rusecko, Petro Kalpoko, Prano Domšaičio – kūrinius. Parodos kataloge jos kuratorius L. Schultesas rašo, kad šios parodos peizažai atspindi ne tik Senojo žemyno geografinę įvairovę, bet ir išsvajotas vietas, simbolizuoja nuotykius, laisvę, šviesą, begalybę, karštį ir aistrą, taip pat paslaptį, nykumą ir melancholiją.

R. Š.

Albert Zimmerman. Neapolio įlanka. Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus.